

Tévhitek és valóság: a magyar 2. hadsereg a Don-kanyarban

Hiába telt el több, mint három és fél évtized a rendszerváltoztatás óta, az 1989 előtti osztályharcos klisék a mai napig makacsul tartják magukat a nemzeti emlékezetben. Minden év január 12-én előkerül a régi kérdés: mit kerestünk a Donnál, és annak osztályharcos magyarázatai, miszerint a magyar 2. hadsereg – amelyet helytelenül 2. magyar hadsereg néven tart számon a nemzeti emlékezet – honvédei értelmetlennek vélték a harcot, „halálra ítélt” hadsereg katonáinak tartották magukat és nem értették, miért kellett német parancsra hazájukat védeni a Don partján, ahol a második Mohács várt rájuk. E hadsereg történetét – Dr. Szabó Péter hadtörténész, a téma legkiválóbb hazai ismerőjének munkássága révén – már behatóbban ismerjük, így nem árt eloszlatni tévhiteket.

A Magyar Királyság geopolitikai helyzetéből adódóan 1941-re olyan kényszerpályára került, amelynek a végét senki sem láthatta előre. Ebből adódóan sodródott bele hazánk a második világégésbe, s mivel meg akarta tartani az 1938–1941 között visszatért országrészeket, kénytelen volt a német segítségért magyar vérral fizetnie. Miután Moszkva alatt a Blitzkrieg kifulladt és a Wehrmacht hátrálni kényszerült, a Führer szemében felértékelődtek kisebb szövetségesei, így a Magyar Királyság is. A németek nem kevesebbet, mint a teljes magyar haderő bevetését követelték. A magyar háborús részvétel fokozott növelésével kapcsolatos 1942. évi januári német–magyar tárgyalások alkalmával – amikor a magyar félnek sikerült a német követelést egy magyar hadseregre csökkentenie – jegyezte meg vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke a következőket: *„Meg kell gondolni azt is, hogy Magyarország tisztán ideális javakért harcol. Nem keresünk Oroszországban semmit, nem úgy, mint a románok, akik minket állandóan és nyíltan támadással fenyegetnek és véreinket Erdélyben sanyargatják.”*¹

Szinte kigyomlálhatatlan a köztudatból az a csúsztatás, miszerint az expedíciós magyar hadsereg elavult fegyverzettel, nyári ruházatban és papírtalpú bakancsokban vonult el a keleti hadműveleti területre. Papírtalpú bakancsok a Nagy Háborúban voltak, ráadásul 1917-ben hatalmas botrány kerekedett az ügyből, és az utókor megfélemedezik arról, hogy a második világháborúban résztvevő Magyar Királyi Honvédség fegyverzete, egyenruházata és felszerelése mind mennyiségben, mind minőségben elmaradt a német és a szovjet hadseregekéitől, hiszen nem a nagyhatalmak háborújában való részvételre készítették fel. Csupán az 1938. március 5-i győri program meghirdetésétől és fegyverkezési egyenjogúságunk visszanyerésétől (bledi egyezmény, 1938. augusztus 29.) indulhatott meg a honvédség minőségi és mennyiségi fejlesztése – amelynek két évtizednyi lemaradást kellett behoznia – ami legfeljebb a szomszédos országok hasonló, vagy azt meghaladó hadipotenciállal rendelkező hadseregeivel megvívandó harcokra képesítette a honvédeket. A revízió jegyében szellemileg is erre voltak felkészítve.

A németek megígérték, hogy a magyar királyi 2. honvéd hadsereg hiányzó nehézfegyverzetét biztosítják. Azonban a német hadiipar még a Wehrmacht 1941-ben keletkezett veszteségeit sem tudta pótolni, így csupán zsákmányanyagból származó, korszerűtlenebb harckocsikat, páncéltörő eszközöket és gyalogsági nehézfegyvereket adtak át. Mindezek mellett a hadműveleti területre vezényelt magyar 2. hadsereget a lehetőségekhez képest a lehető legjobban felszerelték, az itthon maradt alakulatokat valósággal „levetkőztették”, hogy a kivonuló hadsereget megfelelőképp ellássák. Nem véletlen, hogy 1942. április 11-én a Honvéd Vezérkar főnöke mindezekről így vélekedett: *„A rendelkezésre álló időhöz és eszközökhöz mérten mindent megtettünk, hogy a 2. hadsereget várható feladataira a lehető legjobban felkészítsük.*

¹ Szabó Péter: *Magyarok a Don-kanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943)*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2019. (a továbbiakban: Szabó 2019) 24.

Felfegyverzés tekintetében nyugodtan állíthatjuk, hogy az elvonuló hadsereg mindazon korszerű fegyverekkel kellő számban rendelkezik, amellyel bármilyen ellenféllel szemben felveheti a harcot és nem marad el semmiféle hadsereg mögött.

Szervezés terén is megadtuk a hadseregnek a lehetőségekhez mérten egyébként is mindazt, amihez a korszerű harcban és a várható ellenféllel szemben a tapasztalatok szerint szüksége lehet. [...]

A vezetőség minden vonatkozásban minden tőle telhetőt megtett, hogy kivonuló 2. hadseregünk ne bocsájtassék el a hosszú útra – melynél hosszabb út előtt magyar haderő még sohasem állott –, mint mostoha gyermek, hanem erőinkhez képest a lehető leggazdagabban induljon el. És ha majd kint lesz, akkor sem akarjuk, hogy mostoha gyermeknek érezze magát, [...] az összeköttetés fenntartása érdekében is igyekszünk mindent megtenni.”²

Az is téves állítás, hogy a magyar 2. hadsereg személyi állománya „felesleges elemekből” állt, hiszen a magyar kormányzat nem a halálba akarta küldeni életerős honfitársai sokaságát, hanem osztozni kívánt a remélt német győzelemben, ahol „csak dicsőség fakadhat”. Mivel a „kialkudott” hadsereg nem a hadrend szerinti magyar 2. hadsereg volt, emberanyag szempontjából az ország területét egyenlően terhelték le – a Székelyföld kivételével –, úgy, hogy a fiatalabb korosztályokat minél kisebb mértékben vegyék igénybe. A kivonuló sorállomány 20 százaléka volt tényleges szolgálati idejét teljesítő honvéd, 80 százalékat pedig a 30–45 év közötti tartalékos állomány adta – csakúgy, mint más államok hadseregeinél. Tekintettel arra, hogy a megnagyobbodott ország lakosságának mintegy 20 százaléka nemzetiségi volt, a kivonuló csapattestek állományát úgy állították össze, hogy a nemzetiségek is arányosan kivegyék a részüket a hadkötelezettségből. A kivonuló magyar 2. hadsereg 207 ezer fős élelmezési létszámából 35 ezer volt a munkaszolgálatosok létszáma, akikre a fegyveres harc helyett műszaki és erősítési feladatok, állások kiépítése és utak karbantartása hárult – sokszor elégtelen körülmények között. Eme hadsereg személyi állományára vonatkozóan jegyezte meg vitéz Szombathelyi vezérezredes, hogy „*a drága magyar vérrrel takarékoskodni kell*”.³

A keleti hadműveleti területen aztán már 1942 nyarán bebizonyosodott, hogy a Magyar Királyi Honvédség, amely revíziós háborúra és nem a „vörös kolosszus” elleni hadviselésre készült, a Vörös Hadsereggel szemben csak súlyos személyi és anyagi veszteségek árán tudott eredményes harcot vívni.

A kivonuló legénységi állomány lélektani felkészítését a tisztek már a vasúti kiszállítási időszakában megkezdték: „*Minden honvéd Magyarország képviselője. Nem az orosz nép, hanem a bolsevizmus ellen harcol.*”⁴ A fennmaradt zöld színű tábori levelezőlapok tömkelege is bizonyítja, a honvédek – köztük az iskolázatlanok is – tudatában voltak annak, mit keresnek hazájuktól távol. Magyarország már 1919-ben ízelítőt kapott a bolsevik uralomból, amelyből érthető módon nem kért és elevenen élt az emberek emlékezetében, s nem véletlen, hogy gondolkodásukat az istenfélelem mellett az antikommunizmus és a revízió határozta meg. Példának okáért idézzünk a kecskeméti „Zrínyi Miklós” 7. honvéd gyalogezred két katonájának leveléből. Raffay György őrzető (ceglédi 7/II. zászlóalj, 5. puskásszázad) 1942. augusztus 7-i sorait a *Ceglédi Hírlap* is közölte: „*Egész eddigi tapasztalatom szerint a magyar földön élő cigányok szebb és különb életet élnek, mint ezek itt az orosz paradicsomban. Nincs ezeknek se ruhájuk, se ennivalójuk. A kenyérük vadlóherevirágból készül. Szent állatuk a tehén, vele egy fedél alatt laknak. A sertést nem is*

² Szabó 2019, 633., 635.

³ Szabó 2019, 633.

⁴ Babucs Zoltán – Maruzs Roland – Szabó Péter: „*Légy győzelmek tanúja...*” *A kecskeméti magyar királyi „Zrínyi Miklós” 7. honvéd gyalogezred a második világháborúban.* Püldo Kiadó, h.n. [Budapest–Nagykovácsi], é. n. [2008] (a továbbiakban: Babucs – Maruzs – Szabó 2008) 42.

ismerik. Annál több itt a tetű és a rüh. Alattomos piszkos nép ez, s ezek akarták meghódítani a kulturált Európát.”⁵ Szintúgy a Ceglédi Hírlap hozta le Nyíri László tizedes (7. honvéd gyalogezred, ezredparancsnokság) levelét: „Igaz és őszinte tapasztalataimmal rá akarok mutatni az orosz kulturálatlanságára, mely őket az állati színvonalra süllyesztette alá [...] világosan tapasztalható – a mi szemeinknek elképzelhetetlennek hitt – nyomorúság. Minden egyes katona utálattal hasonlítja össze ezt a terrorral sakkban tartott paradicsomot szép hazánkkal. Nem is tudom, hogy mi történne, ha ez a nép széjjel nézhetne odahaza minálunk. Akkor joggal mondhatná, hogy a paradicsomban jár, mert a mi hazánk az ő országukhoz viszonyítva – minden elfogultság nélkül is írva – paradicsom. [...] Beszéltem a napokban egy magyarul tudó oroszral, aki annak idején 4 évig volt nálunk, mint fogoly és azt mondta, hogy élete végéig sajnálja, hogy vissza kellett jönni hazájába. Ilyen az élete ennek a népnek, melyet számtalan formában lehetne megismertetni azokkal, akik odahaza zúgolódnak, ha egy kis kellemetlen rendelkezés érinti személyüket. Magyarországon van bőségesen minden és sohasem engedhető meg, hogy hazánkra is hasonló »jólétet« erőszakoljanak rá.”⁶

Ifjabb Boross István, a komáromi 52. honvéd gyalogezred tartalékos árkász honvédje 1942. október 3-án jegyezte fel naplójában: „A nap erős sugarai ~~azt~~, mint a láthatatlan karmester varázspálcájának beintésére – megszüntet minden hangot. A vonal pihenni tér, hogy estére, új erővel, új odaadással tudja elfoglalni minden Magyar Honvéd, – árkász, gyalogos, tüzér – azt a helyet, ahonnan legjobban tudja védeni, Istenét, Hazáját, családját és magyar fajtáját a vörös veszedelem borzalmaitól.”⁷

1942 őszén, amikor Sztálingrádnál súlyossá vált a hadi helyzet, a magyar 2. hadsereg is komoly gondokkal küszködött. Hiába kért otthonról segítséget vitéz Jány vezérezredes, az egyre feszültebbé váló magyar–román helyzet határháborúval fenyegetett, így az utánpótlást leállították, hogy az itthoni seregtesteket felszerelhessék, nehogy román támadás esetén úgy járjunk, mint 1918-ban. A frontszolgálatot teljesítő honvédek többsége addig abban a hiszemben élt, hogy hamarosan hazatérhetnek, így csalatkozniuk kellett. Úgy vélték, részvételük csupán pár hónapig tart – úgy, mint ahogy 1941-ben a gyorsadtest esetében történt. Erről Bibó Zoltán próbaszolgálatos zászlós, géppuskás szakaszparancsnok (kecskeméti 7/I. zászlóalj, I. géppuskás század) így vélekedett: „Én a szeptemberi háborúbefejezést csak egy szép álomnak gondolom, amit vagy kimondott Kállay,⁸ vagy nem, de bennünk élt! A világpolitikában nem voltunk annyira járatosak, hogy ezt a lehetetlen álmot ne higgyük el!”⁹ A remélt felváltás elmaradása miatt sokukon lett úrrá az a gondolat, hogy a magyar hadvezetés számukra idegen vagy közvetett célok elérése végett – látszólag – áldozatként vetette oda őket. Ez, valamint kényszerű áldozatvállalásuk, annak miéértje, és bizonytalan jövőjük foglalkoztatta leginkább az első vonalban állókat.

A hátszág jól tudta, hová és miért mennek fiai. A búcsúünnepségek szónoklatai is erről tanúskodnak, mint ahogy az is, hogy nem feledkeztek meg a Donnál őrt álló honvédekről. Adománygyűjtési akciók sorozata indult támogatásukra országszerte, segítve az itthon maradt hozzátartozókat is. 1942. november 3-án dr. Farkas Sándor, a koronázó város,

⁵ Ceglédi Hírlap, 10. (1942) 34. sz. (augusztus 22.) 2.

⁶ Ceglédi Hírlap, 10. (1942) 37. sz. (szeptember 12.) 3.

⁷ Borvendég Zsuzsanna: Nagyapám a doni pokolban. Ifjabb Boross István tartalékos árkász honvéd naplója 1942-ből. A kötetet sajtó alá rendezte, lábjegyzetekkel ellátta: Babucs Zoltán. Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Balatonfőkajár, 2025. 180.

⁸ A miniszterelnök, dr. nemes nagykállói és szuhakállói Kállay Miklós 1942. június 4-én a kecskeméti 13. könnyűhadosztály búcsúztatóján mondott beszédet a híros városban, s e szavait értelmezhettk úgy a honvédek, hogy rövid ideig maradnak kint a keleti hadművelleti területen: „Induljatok dicső utatokra. Adj a Isten, hogy minél többen, még büszkébben, még magyarabban térjete minél előbb vissza a győzelmes harcról. Isten óvjon benneteket!” Babucs–Maruzs–Szabó 2008, 31.

⁹ Babucs–Maruzs–Szabó 2008, 31.

Székesfehérvár polgármestere e szavakkal búcsúztatta háziezredük, a „Szent István” 3. honvéd gyalogezred zömét, köztük tartalékos tiszt fiát¹⁰ is: „*A messze Don és Volga partján magyar véreink harcolnak azért, amiért már ezer éve harcol a magyar: a kereszténységért, a Hazáért és a nyugati kultúráért. Ez a mi sorsunk. A Kárpátok medencéje ütközőpont a Nyugat és Kelet minden harcában. [...]*

Ezért harcol most a Don és a Volga partján a magyar, odahív titeket is az Isten és a Haza. Odahívja Szent István az ő honvédeit. [...]

Isten áldása legyen veletek. A jó Isten áldja és oltalmazza utatokat, küldetéseket. Idehaza forró imádsággal kísérjük mindennap sorsotokat. Visszavárunk mindnyájatokat a dicsőség mezejéről hősi tettekkel ékesítve. Bizonyosan hisszük és adja meg a mindenható Isten, hogy úgy legyen.”¹¹

A szovjet 40. hadsereg 1943. január 12-én Uriv–Sztorozsevojenál, majd két nappal később Scsucsje–Perejeshajánál indított támadása áttörte a magyar 2. hadsereg mélység nélküli folyamvédelmét. A helyzetet még súlyosabbá tette, hogy a lóállomány lóteleltető állomásokra történt hátra vonása következtében a hadsereg mobilizáltsága szinte a nullára redukálódott, így a lövegeket állásaikból nem lehetett hátra vontatni és az utánpótlást biztosítani.

A kegyetlen hidegben hősie és önfeláldozó módon harcoló honvédekben örök tüske maradt az 1943. január 24-i hírhedt hadparancs, amelynek első mondata szerint: „*A 2. magyar hadsereg elvesztette becsületét, mert kevés – esküjéhez és kötelességéhez hű – ember kivételével nem váltott be azt, amit tőle mindenki joggal elvárhatott.*”¹² 1945 után – de sajnos még mostanában is – vitéz Jány Gusztáv vezérezredes egész hadseregparancsnoki tevékenységét ezen „szégyenparancsa” alapján ítélték meg, ezt hozták fel bizonyítékként az ellene lefolytatott koncepciós perben, amelynek eredményeként golyó általi halálra ítélték és kivégezték. A rendszerváltoztatás után váltak ismertté azok a lelki mozgatórugók, amelyek vitéz Jány vezérezredes összeroppanásához vezettek és tehetetlen elkeseredését tükrözte e hadparancsa. Minderről Zsigmondi László vezérkari alezredes, a kaposvári 10. könnyűhadosztály vezérkari főnöke, majd 1943 februárjától a magyar 2. hadsereg I.a. (hadműveleti) osztályának vezetője így vélekedett: „*A hadseregparancsnok kiváló katonai és emberi erényei, vezetési képességei a nagyon súlyos körülmények között sajnos nem tudták a hadsereg sorsát jóra fordítani. A nagy fegyverbarát megtagadott minden segítséget. A hadseregparancsnok örlődött a föltétlen engedelmesség és csapatai megóvásának kötelezettsége között. Engedelmeskedni a legfelsőbb hadúr és Hitler parancsának, avagy mindkettőt félretéve parancsszegővé válni, de ezáltal minél több magyar életet megmenteni. Jány Gusztáv a föltétlen engedelmességet választotta és ez lett a tragédiája.*

A csatát veszített hadvezér idegei a rendkívül súlyos helyzetben felörlődtek. Idegösszeomlást kapott, amit fokozott az elkeseredés és a kétségbeesés afölött, hogy a hősi halál keresése sikertelen maradt.

Ez a súlyos lelki krízis adta kezébe a tollat, amellyel megírta kárhozatos hadseregparancsát 1943. január 24-én. Tisztelet adassék a kiváló tábornoknak és

¹⁰ Ifjabb Farkas Sándor (Székesfehérvár, 1917. február 8.) tartalékos gyalogos zászlós 1942. november 5-én vonult el a keleti hadműveleti területre a székesfehérvári 3/I. zászlóalj alantós tisztjeként. 1943. február 1-jén váll-lövés sebesüléssel esett szovjet hadifogságba az Olim patak völgyében. Szemtanúi emlékezet szerint 1943 márciusának elején halt meg vérhasban a lebegyáni 35. számú hadifogolytáborban.

¹¹ Babucs Zoltán – Szabó Péter: „Szent Istvánnal álljuk mindig a vártát” A székesfehérvári magyar királyi „Szent István” 3. honvéd gyalogezred a második világháborúban. Püldo Kiadó, h.n. [Budapest–Nagykovácsi], é.n. [2009] 34.

¹² Szabó 2019, 646.

hadvezérnek, akinek a katonasors és katonaszerencse – meg nem érdemelten – tragikus véget juttatott.”¹³

Ezt később több ízben felülbíráta és 1943. március 31-én hatályon kívül helyezte, búcsúparancsában pedig így köszönt el alárendeltjeitől: „Köszönettel és elismeréssel adózom azoknak a parancsnokoknak és honvédeknek is, kik a Don-menti és az azutáni ütközetekben becsülettel állták a harcot, és fagy, véres veszteség, nélkülözés, 1000 km-es menet után ma megint megfogyva bár, de töretlenül egységbe forrasztva várják Legfelsőbb Hadurunk parancsait.

Büszkén, emelt fővel vonuljunk békeállomásunkra, mert a Don-parti hősöknek testvérei, bajtársai lehettünk, de mi, kiknek nem jutott osztályrészül a dicsőség, hogy soraik közt lehessünk, tegyünk kemény fogadalmat, hogy hűek leszünk hozzájuk, hogy méltók akarunk lenni tetteikhez [...]

Most pedig búcsúzom tőletek bajtársak, kikkel egy esztendőn át viharban jártam, melyben váltakoztak ragyogó diadalok és súlyos megpróbáltatások. A Magyarok Istene áldjon meg mindenkit, aki hű marad Legfelsőbb Hadurunkhoz, a magyar becsülethez és munkálja a jövődőt, ésszel, szerszámmal vagy fegyverrel, mert tudnunk kell, hogy a Kárpátok medencéjén kívül nincs számunkra hely, ott és érte élnünk, halnunk kell.”¹⁴

Az 1942. évi nyári német offenzívába bevont román és olasz hadseregek is hatalmas veszteségeket szenvedtek. A két hadsereggel felvonult románok 158 ezer, az olasz 8. hadsereg pedig 122 ezer főt veszített. Hozzájuk képest a mi veszteségeink sem törpülnek el: a magyar 2. hadsereg tíz nap leforgása alatt 42 ezer hősi halottat, 28 ezer sebesültet és 26 ezer hadifogságba esett honvédet veszített (A magyar 2. hadsereg – amelyben 250 ezren fordultak meg – egyéves hadműveleti tevékenysége során véres vesztesége kb. 50 ezer hősi halott, 50 ezer sebesült, 27–28 ezer hadifogoly, vagyis mintegy 127–128 ezer fő volt), valamennyi nehézfegyverzete odaveszett és anyagi vesztesége elérte a 70 százalékot.

A Vörös Hadsereg nem tudta stratégiai elképzeléseit megvalósítani, ugyanis a Don-kanyarban nem sikerült sztálingrádi méretű katlant képeznie a magyar 2. és német 2. hadsereg körül. Habár a súlypontokon erőfölényt halmoztak fel,¹⁵ a valóságban nem rendelkeztek nyomasztó túlerővel, hiszen a támadásban részt vevő szovjet 40. hadsereg és 18. önálló lövészhadtest 117.249 katonát számlált, szemben a magyar 2. hadsereg 204.334 honvédjével. A fontosabb körvédelmi központok – Sztorozsevoje, Osztrogozsszk, Ilinka – és a szombathelyi III. hadtest körvédelmi állásainak tartása, valamint a Cramer-hadtest részeinek bevetése megakadályozta a hadműveleti szintű bekerítést. A támadók is komoly veszteségeket szenvedtek el, mert 1943. január 12–20. között a német és magyar páncélelhárítás a térségben bevetett 461 szovjet harckocsi 41,4 százalékát – 191 darabot – kilőtt vagy működésképtelenné

¹³ Zsigmondi László: *A 2. magyar hadsereg a Szovjetunió elleni háborúban 1942–1943*. Fejér Megyei Levéltár közleményei III. Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, 1995. 159–160.

¹⁴ Szabó 2019, 655–656.

¹⁵ 1943. január 12-én a mínusz 42 fokos hidegben Urivnál a szovjetek előerőben három és félszeres, tüzérség tekintetében tízszeres túlerőben hajtották végre felderítő vállalkozásukat. A támadást 9 óra 45 perckor 45 perces tüzérségi előkészítés vezette be, majd a harckocsikkal támogatott szovjet 25. gárda-, 107. és 340. lövészhadosztály részei több hullámban rohanták le a soproni „Szent László” 4. honvéd gyalogezredet, pár óra leforgása alatt felsodrítták a soproni 7. könnyűhadosztály védőállásait és 6–10 kilométerre törtek előre. Két nappal később, 1943. január 14-én 6 óra 15 perckor Scsucsénál szintúgy 45 perces tüzérségi előkészítés vezette be a szovjet 18. önálló lövészhadtest támadását. Itt a szovjet főerő tekintetében kétszeres, míg a tüzérség esetében hétszeres volt. Az első hullámban a szovjet 309. és 219. lövészhadosztály, valamint a 129. lövészdandár indult meg, majd a 161. lövészhadosztály lendült támadásba. A lövészgyalogságot 93–97 db harckocsi támogatta, míg a hídfőt négy magyar zászlóalj tartotta. A szekszárdi 12. könnyűhadosztály kisebb-nagyobb ellenlökésekkel igyekezett kivetni az ellenséget állásaiból, de nem járt eredménnyel. E küzdelemben – 10 óra alatt – a szekszárdi seregest elveszítette harcoló állományának 70, tüzérségének 100 százalékát!

tett,¹⁶ előerőben pedig 15 ezer elesettet és 30 ezer sebesültet veszített. A szovjetek jól szervezték meg összefegyvernemi harcukat, de a téli ruházattal ellátott lövészgyalogságuk – amelynek fegyverzete a legnagyobb hidegben sem mondott csődöt – menetteljesítménye elmaradt a tervezettől, és kisebb harckocsi kötelékeik képtelenek voltak lezárni a nyugati irányú menekülési folyosókat. Habár a magyar expedíciós hadsereg rendkívül súlyos veszteségeket szenvedett el, a szovjetek nem morzsolták fel, vagyis az 1989 előtt hangoztatott második Mohács nem valósult meg a Don-kanyarban.

Joggal vélhetjük, hogy napjainkra már részleteiben ismert a magyar 2. hadsereg története, emlékművek örökítik meg az „áldozatok” neveit, és kormányközi megállapodások eredményeként két Magyar Központi Katonai Temetőben – Bolgyirjevskában és Rudkinó-Gremjacseban – nyugszik több tízezer honfitársunk.

A Don-kanyar azonban nemcsak honvédek és munkaszolgálatosok tízezreinek életét követelte, hanem ottmaradt a becsületük is. A hivatalos emlékezetpolitika a mai napig adósa a Donnál elesett, eltűnt és hadifogságban meghalt honvédek és munkaszolgálatosok leszármazottjainak. Ideje végre kimondania: habár a vesztes oldalon álltunk, apáink és nagyapáink honvéd esküjükhöz híven, becsülettel állták meg a helyüket, s nem áldozatok, hanem hősök voltak!

Babucs Zoltán hadtörténész (Magyarságkutató Intézet, Történeti Kutatóközpont),
a Szilvásvárad Állami Ménesgazdaság címzetes méneskari tanácsosa

¹⁶ Számvéber Norbert: Páncélozott harcjárművek és páncélelhárítás a magyar 2. hadsereg sávjában, 1943 januárjában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) 4. sz., 1004.